

КОЛДОВ Є. О.,
аспірант кафедри цивільного процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.9>

ЕЛЕМЕНТИ ПРИНЦИПУ *RES JUDICATA* У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Статтю присвячено дослідженню принципу *res judicata* у цивільному судочинстві у практиці Європейського суду з прав людини стосовно його внутрішньої побудови на елементи у контексті тлумачення з правом на справедливий судовий розгляд, передбачений п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Принцип юридичної визначеності виступає елементом верховенства права, що виступає важливою основою для ефективного і справедливого судового розгляду, а одним із елементів юридичної визначеності є принцип *res judicata*. Важливість питання зумовлено тим, що національні українські суди не завжди дотримуються підходів тлумачення принципу *res judicata* Європейським судом з прав людини, що ставить під сумнів реалізацію в судовій практиці даного принципу і правильного правозастосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Принцип *res judicata* означає остаточність судового рішення, яке набрало законної сили, яке унеможливує подальший не обґрунтований перегляд, зміну чи скасування, не ставить особу у позицію юридичної невизначеності. Принцип *res judicata* одночасно з цим виступає елементом права на справедливий судовий розгляд, передбачений п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., що якісно підвищує важливість зазначеної проблеми.

У контексті дослідження були виявлені такі елементи принципу *res judicata*: а) наявність істотних підстав для перегляду судового рішення, яке набрало законної сили; б) наявність обмеженого кола підстав для перегляду судових рішень за ініціативою посадових осіб держави, які не були учасниками справи; в) дотримання порядку оскарження судових рішень; г) заборона безпідставного поновлення строків апеляційного оскарження; д) заборона оскарження судових рішень з метою нового розгляду справи (замасковане оскарження); е) заборона подачі тотожних позовів; є) дотримання правил преюдиції.

Ключові слова: принцип *res judicata*, принцип юридичної визначеності, право на справедливий судовий розгляд, цивільне судочинство, верховенство права.

Koldov Y. O. Elements of the *res judicata* in civil judiciary in the practice of ECHR

The article is devoted to the study of the principle of *res judicata* in civil proceedings in the case law of the European Court of Human Rights regarding its internal construction on the elements in the context of interpretation with the right to a fair trial under paragraph 1 of Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. The principle of legal certainty is an element of the rule of law, which is an important basis for effective and fair trial, and one of the elements of legal certainty is the principle of *res judicata*.

The importance of the issue is due to the fact that Ukrainian national courts do not always follow the approaches to the interpretation of the principle of *res judicata* by the European Court of Human Rights, which calls into question the implementation of this principle and the correct application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

The principle of *res judicata* means the finality of a court decision that has entered into force, which prevents further unreasonable review, change or cancellation, does not put the person in a position of legal uncertainty. The principle of *res judicata* at the same time acts as an element of the right to a fair trial, provided for in paragraph 1 of Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, which qualitatively increases the importance of this problem.

In the context of the study, the following elements of the principle of *res judicata* were identified: a) the existence of substantial grounds for review of a court decision that has entered into force; b) the existence of a limited range of grounds for review of court decisions at the initiative of state officials who were not participants in the case; c) compliance with the procedure for appealing court decisions; d) prohibition of unjustified renewal of the terms of appeal; e) prohibition of appealing court decisions for the purpose of a new trial (disguised appeal); f) prohibition of filing identical claims; g) compliance with the rules of prejudice.

Key words: *res judicata*, legal certainty, right to a fair trial, civil proceedings, rule of law.

Вступ. Принцип юридичної визначеності у цивільному процесі знаходить своє закріплення у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ). Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) тлумачить у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, один із елементів юридичної визначеності – *res judicata*. Принцип *res judicata* як складова частина юридичної визначеності, виходячи із практики ЄСПЛ, сприяє підвищенню ефективності судової системи і забезпечує справедливість судового розгляду. Фактично принцип *res judicata* означає остаточність судового рішення, яке набрало законної сили, що унеможливує його подальший необґрунтований перегляд, зміну чи скасування. Аналіз практики національних судів свідчить про подекуди різне тлумачення положень цивільного процесуального законодавства, пов'язаних із реалізацією цього принципу [53–55]. Тому виникає нагальна проблема дослідження даного принципу, адже, розуміючи суть *res judicata*, легше реалізувати положення ЄКПЛ у практиці національних судів, що актуалізує дослідження елементів *res judicata* у цивільному судочинстві у практиці ЄСПЛ.

Не можна не звернути увагу на дослідження даного принципу, які здійснювалися вітчизняними і зарубіжними вченими. П.Д. Гуйван, К.В. Гусаров, І.А. Дікарев, І.М. Ілюпол, М.Ю. Ковтун, В.В. Комаров, С.П. Погребняк, С.А. Поляков, М. Фенвік (M. Fenwick), Т.А. Цувіна та інші вчені у своїх наукових працях досліджували принцип *res judicata*. Однак слід зазначити, що в більшості випадків дослідження цього принципу носять описовий характер і проводяться без врахування специфіки тієї чи іншої галузі права. Водночас виокремлення взаємопов'язаних складових частин принципу *res judicata* дозволяє краще зрозуміти сутність цього принципу, уникнути проблем із різним його трактуванням.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження принципу *res judicata* у цивільному судочинстві, виходячи із практики ЄСПЛ, наведення структурної характеристики цього принципу в контексті права на справедливий судовий розгляд, передбаченого п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Результати дослідження. ЄСПЛ неодноразово зазначав про те, що принцип *res judicata* є частиною права на справедливий судовий розгляд і має тлумачитися у контексті верховенства права і Преамбули ЄКПЛ [1, § 56; 4, § 54; 5, § 74]. Принцип *res judicata* передбачає остаточність судового рішення, яке набрало законної сили, і унеможливує перегляд такого рішення судом, оскарження сторонами або третіми особами у процесі. Крім того, наявність протилежно спрямованих точок зору не має виступати підставою для перегляду,

процесуальна стадія перегляду не має розглядатися як замасковане оскарження. Суди вищих інстанцій можуть переглядати судові рішення тільки з метою виправлення судових помилок і тільки за виключних підстав, зокрема порушення правил юрисдикції [16]; неповідомлення сторони про час і місце розгляду справи [15; 18]; поновлення строків подання апеляційної скарги [31–33; 44; 48; 51] тощо.

Проаналізувавши практику ЄСПЛ стосовно принципу *res judicata*, можна виокремити складові частини цього принципу: а) наявність істотних підстав для перегляду судового рішення, яке набрало законної сили; б) наявність обмеженого кола підстав для перегляду судових рішень за ініціативою посадових осіб держави, які не були учасниками справи; в) дотримання порядку оскарження судових рішень; г) заборона безпідставного поновлення строків апеляційного оскарження; д) заборона оскарження судових рішень з метою нового розгляду справи (замасковане оскарження); е) заборона подачі тотожних позовів; є) дотримання правил преюдиції.

Наявність істотних підстав для перегляду судового рішення, яке набрало законної сили. ЄСПЛ вказував, що принцип *res judicata* не має абсолютної сили і за певних обставин може бути обмеженим. Повноваження судів вищої інстанції мають бути спрямовані виключно на виправлення судових помилок, які були допущені під час розгляду справи, і скасування незаконних рішень судів нижчих інстанцій [2; 7; 8; 10; 13; 14; 18; 19; 35; 37; 38; 41–42; 47–51]. Відхід від цього правила можливий у випадку наявності тільки істотних обставин. ЄСПЛ зазначив, що такі обставини є оціночним поняттям, і обов'язок встановити, чи була та чи інша обставина істотною, покладається на суд [10; 15; 16; 35; 49; 50].

До таких істотних підстав, виходячи із судової практики, можна віднести: порушення правил юрисдикції під час розгляду справи [16; 46; 49]; неповідомлення сторони у справі про час і місце розгляду справи [15; 18]; неврахування правил преюдиційних фактів у новому судовому розгляді [23; 34; 50]; неврахування прав, свобод та інтересів третіх осіб, які зачіпаються винесеним судовим рішенням [10] тощо.

Так, у справі «*Dovguchits v. Russia*» суд досліджував питання істотності умов перегляду судового рішення через неналежне повідомлення сторони у справі про час і місце судового розгляду. У цій справі під час першого розгляду справи суд ухвалив рішення на користь заявника стосовно виплати заробітної плати, рішення набрало законної сили. Пізніше суд вищої інстанції скасував це рішення. Під час другого розгляду справи заявнику було відмовлено у розгляді справи в апеляційній інстанції, оскільки заявник двічі не з'явився у судові засідання. Військова палата Верховного суду Російської Федерації скасувала рішення апеляційної інстанції, оскільки заявник був неналежним чином повідомлений про час і місце судового розгляду. ЄСПЛ дійшов до висновку, що Військова палата Верховного суду Російської Федерації мала повноваження на скасування рішення апеляційної інстанції під час другого розгляду справи, бо неналежне повідомлення заявника про час і місце розгляду справи є істотною обставиною, що дозволяє обмежувати *res judicata*. Але суд не мав дискреційних повноважень на скасування судового рішення під час першого розгляду, яке набрало законної сили [18, §§ 39–44].

В іншій справі, «*Poltorachenko v. Ukraine*», заявнику було присуджено виплату грошової суми за використання його авторського права, однак відповідач в особі банку відмовився здійснювати відповідні платежі. Під час першого розгляду справи суд першої інстанції задовольнив вимоги заявника щодо виплатити авторського гонорару, однак Верховний суд АРК скасував рішення на підставі порушення правил підсудності і направив справу на новий розгляд. Під час другого розгляду суд дійшов аналогічних висновків, як і під час першого розгляду. Після того як рішення набрало законної сили, Верховний суд АРК скасував його. У своєму рішенні ЄСПЛ визнав, що дії суду вищої інстанції стосовно скасування судового рішення під час першого розгляду не є порушенням, оскільки недодержання правил підсудності є істотною обставиною, яка дозволяє обмежувати *res judicata*. Однак дії Верховного суду АРК під час другого розгляду є порушенням *res judicata*, оскільки суд скасував судові рішення, яке набрало законної сили.

Наявність обмеженого кола підстав для перегляду судових рішень за ініціативою посадових осіб держави, які не були учасниками справи. ЄСПЛ, розглядаючи справи, неодноразово зауважував про те, що наявність інституту перегляду у порядку нагляду є несумісною з принципами справедливого і ефективного здійснення правосуддя. Перегляд у порядку нагляду дозволяв посадовим особам органів державної влади звертатися з клопотанням скасувати рішення суду, що набрало законну силу, до судів вищої інстанції. ЄСПЛ зазначав, що сам факт існування цього інституту ставить під сумнів реалізацію принципу *res judicata*. У даному контексті були встановлені порушення права на справедливий судовий розгляд, передбачений п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [1; 29].

Цей інститут існував у країнах пострадянського простору в минулому, до внесення відповідних змін у національне матеріальне і процесуальне законодавство. Наявність такого інституту була характерна і для України. Так, ст. 327 ЦПК України від 1 січня 1964 р. передбачала можливість здійснювати перегляд у порядку нагляду судового рішення, яке набрало законної сили [9, § 49].

У порядку нагляду різні органи державної влади мали законодавчо встановлену можливість винести протест у порядку нагляду на рішення суду першої інстанції, яке набрало законної сили, якщо вважали, що таке рішення порушує матеріальний чи процесуальний закон. До таких осіб належали: а) прокурор (Генеральний прокурор [1; 3; 9; 22; 24; 25; 30; 40; 42; 47; 50; 51]); б) голови судів вищих інстанцій (голова Верховного суду [4; 6], заступник голови Верховного суду [45], голова суду апеляційної інстанції [7; 8], заступник голови апеляційної інстанції); в) органи державної влади (Пенсійний фонд [12; 17; 33; 43; 44], комітет охорони здоров'я [14; 29], місцева рада [21]) З даним протестом ці органи/особи зверталися до суду вищої інстанції з вимогою скасувати рішення, яке набрало законної сили. Суди вищих інстанцій задовольняли протест у порядку нагляду і скасовували судові рішення.

Так, у ключовому рішенні «*Brumărescu v. Romania*» ЄСПЛ констатував порушення права на справедливий судовий розгляд, гарантоване п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, через те, що було скасоване судове рішення, яке набрало законної сили, яким задоволено вимоги заявника щодо реституції раніше націоналізованого майна, через те, що Генеральний прокурор звернувся до Верховного суду Румунії з вимогою скасувати судове рішення в порядку нагляду, Верховний суд задовольнив вимогу прокурора [1, § 56–65].

Аналогічних висновків ЄСПЛ дійшов у справі «*Rosca v. Moldova*», у якому суд касаційної інстанції ухвалив рішення, що набрало законної сили, яким заявникові була присуджена грошова сума як акціонеру банку. Генеральний прокурор Молдови звернувся до Верховного суду Молдови із заявою про скасування судового рішення в порядку нагляду, вважаючи, що воно не відповідає матеріальному законодавству. Верховний суд Молдови задовольнив протест Генерального прокурора в порядку нагляду і скасував судове рішення, яке набрало законної сили [24, §§ 23–29].

Дотримання порядку оскарження судових рішень. *Res judicata* передбачає дотримання порядку реалізації особами прав на апеляційне та касаційне та інші види перегляду стосовно суб'єктів, об'єктів, строків тощо. До таких процесуальних вимог можна віднести подання скарги на рішення суду особою, яка не брала участі у справі [49; 52], неможливість розгляду справи через вплив процесуальних строків оскарження [31; 33; 35; 48].

Заборона оскарження судових рішень з метою нового розгляду справи (замасковане оскарження). У своїй практиці ЄСПЛ неодноразово підкреслював те, що перегляд справи не може бути замаскованим оскарженням [2; 7; 8; 10; 13; 18; 22; 23], і існування двох протилежних точок зору само по собі не є причиною для перегляду судового рішення, яке набрало законної сили [36; 37; 41; 43; 44; 45; 47; 48]. Важливо, аби особа, яка звертається за оскарженням рішення, переслідувала правомірну мету оскарження (наявність істотних обставин, нововиявлені обставини), а не переслідувала мету ініціювання нового розгляду справи і ухвалення нового рішення на її користь, якщо раніше з тих же підстав, того ж предмету позову було ухвалене остаточне судове рішення, яке набрало законної сили. Саме існування

такої неправомірної мети ставить під сумнів реалізацію принципу *res judicata* і права на справедливий судовий розгляд, передбачений п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [2; 23; 47–48].

Так, у справі «*Mitrea v. Romania*» судом було задоволено позов заявника про поновлення на роботі і компенсацію грошової суми, рішення набрало законної сили. Пізніше відповідач звернувся до суду з вимогою скасувати остаточне судове рішення. Суд вищої інстанції скасував перше рішення. Заявник звернувся до Генерального прокурора аби той звернувся до Верховного суду з клопотанням про скасування рішення суду вищої інстанції. Верховний суд відмовив у цьому клопотанні [22, §§ 23–30]. У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що остаточне судове рішення було винесене на користь заявника стосовно поновлення на роботі і виплати грошової суми. Явно не погоджуючись із таким рішенням, відповідач хотів ініціювати новий розгляд, який завершився б ухваленням рішення на його користь. Відповідач переслідував мету замаскованого оскарження, що порушує принцип *res judicata*.

Заборона безпідставного поновлення строків апеляційного оскарження. У практиці були встановлені порушення стосовно безпідставного поновлення строків апеляційного оскарження [31; 33; 35; 48]. ЄСПЛ зауважив, що суди можуть на власний розсуд визначати, чи продовжувати строки апеляційного оскарження в межах дискреційних повноважень, але ці можливості не є необмеженими. Відповідно до ч. 1 ст. 127 ЦПК України суд може поновити пропущений строк, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли встановлена неможливість такого поновлення.

Так, у справі «*Bezrukovy v. Russia*» заявники звернулися до суду з позовом про виплату грошових коштів, які раніше знаходилися на рахунку банку АГРО, але після банкрутства перейшли до управління Агентства з реструктуризації кредитних агентств та Центрального банку. Суд першої інстанції задовольнив позовні вимоги, рішення набрало законної сили. Незважаючи на вплив апеляційних строків оскарження, відповідачі звернулися із заявою про поновлення процесуальних строків оскарження, не вказавши причини пропуску останніх, суд своєю ухвалою задовольнив вимоги відповідачів, поновив строки апеляційного оскарження без поважних причин. У своєму рішенні ЄСПЛ вказав, що поновлення строків оскарження залишається повноваженням суду, останній має чітко визначити причини пропуску, зважити ступінь допущеної помилки і тільки за наявності відповідних підстав поновити строки оскарження. У даному випадку не відбувається звуження реалізації *res judicata*, оскільки дії суду направлені на виправлення помилки, допущеної під час судового розгляду, що є обставиною, що дозволяє обмежувати дію *res judicata*. У цій справі суд поновив строки оскарження, не маючи вагомих підстав на це [35, §§ 13–20].

В іншій справі, «*Bodiu v. The Republic of Moldova*», ЄСПЛ дійшов аналогічних висновків. У цій справі на користь заявника було винесене судове рішення судом апеляційної інстанції, яке набрало законної сили, яким було визнано право власності на будинок у заявника, однак відповідач звернувся до Верховного суду Молдови з клопотанням скасувати судове рішення, оскільки не знав про рішення суду апеляційної інстанції. Верховний суд Молдови задовольнив вимоги відповідача і скасував судове рішення, яке набрало законної сили. ЄСПЛ зауважив у зв'язку з тим, що відповідач у справі не надав докази того, що не знав і не міг знати про винесене судове рішення, Верховний суд Молдови вийшов за межі своїх дискреційних повноважень і порушив принцип *res judicata* [31, §§ 16–23].

Заборона подачі тотожних позовів. ЄСПЛ зауважив, що заборона подачі тотожних позовів у контексті принципу *res judicata* може забезпечуватися за допомогою таких вимог: заборона розгляду справи за позовом, який ґрунтується на тих же підставах і предметі, якщо в аналогічному позові було ухвалене судове рішення, яке набрало законної сили [52]; заборона розгляду позову, який не ґрунтується на підставі і предметі позову, рішення за яким набрало законної сили, але фактично стосується того ж кола правовідносин і обставин справи та має на меті новий розгляд справи і ухвалення нового судового рішення [36].

Так, у справі «*Brletic v. Croatia*» чоловік заявниці працював на компанію, яка мала заборгованість із виплати заробітної плати. Чоловік заявниці звернувся до суду з відповідними вимогами, і суд виніс рішення на його користь. Чоловік заявниці невдовзі помер, а

заявниця та її діти були визнані правонаступниками. Відповідач подавав апеляційну скаргу, але суд відмовив у відкритті апеляційного провадження. Відповідач сплатив нараховану заробітну плату. Рішення набрало законної сили. Пізніше відповідач подав позов проти заявника щодо повернення коштів, оскільки остання отримала їх у результаті безпідставного збагачення, обґрунтовуючи свій позов тим, що під час першого розгляду було не правильно обрахована грошова сума, за рахунок чого відповідач здійснив подвійну виплату. За рішенням суду заявник мав повернути кошти відповідачу, суд констатував, що обидва провадження стосувалися різних предмета і підстави розгляду [36, §§ 37–51]. У своєму рішенні ЄСПЛ ще раз підкреслив, що перегляд судової справи не має бути замаскованим оскарженням і допускається за виключних підстав, які вже були описані вище. Суд дійшов висновку, що в даному випадку обидва провадження стосувалися одних і тих самих сторін, мали однаковий предмет спору (невиплата грошових коштів) та підстави позову, таким чином суди вищих інстанцій порушили принцип *res judicata*.

Дотримання правил преюдиції. ЄСПЛ, розглядаючи преюдиційні факти в контексті принципу *res judicata* у справах, вважає правила преюдиції абсолютними. Обмеження правил преюдиції може поставити під сумнів ефективність здійснення правосуддя. Варто зазначити, що практика ЄСПЛ щодо правил застосування преюдиційних фактів у цивільному судочинстві є не досить чисельною, однак і в ній можна виокремити певні сталі підходи.

Так, у справі «*Esertas v. Lithuania*» мав місце спір між заявником та компанією, що надавала послуги з опалення. Під час провадження у справі національний суд встановив факт розірвання договору про надання послуг з опалення і задовольнив вимоги заявника. Проте під час розгляду іншої справи за участі тих самих сторін суд, досліджуючи аналогічне питання, прийшов до протилежного висновку, визнавши, що договір все ж таки був укладений, та ухваливши рішення на користь компанії. ЄСПЛ, розглядаючи зазначену справу, зауважив, що ситуація, коли факти, встановлені остаточним рішенням в одній справі, згодом переглядаються судами у новій справі між тими самими сторонами, подібна до ситуації, коли після відновлення провадження у справі обов'язкове для виконання рішення повністю скасовується. Отже, така ситуація означає порушення принципу *res judicata* і ставить заявника у ситуацію юридичної невизначеності [23, §§ 19–32].

Також у справі «*Kehaya and others v. Bulgaria*» суд під час першого розгляду справи встановив наявність підстави у спадкоємців на повернення раніше націоналізованого майна і вирішив здійснити реституцію цього майна на користь заявників. Після набуття законної сили першого рішення лісове господарство звернулося з позовом проти заявника стосовно даного майна, у другому провадженні суд знову досліджував питання стосовно наявності підстав у спадкоємців на повернення раніше націоналізованого майна і питання реституції цього майна. У другому рішенні суд дійшов висновку, що у спадкоємців відсутні такі підстави, і майно не підлягає реституції. У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що у цій справі обидва провадження визначали майнові права одних і тих самих юридичних суб'єктів – держави та заявників, і суть спору була однаковою, тому в обох провадженнях суди розглядали однакові питання. Проте в першому розгляді суд встановив наявність підстав для реституції, зобов'язав державу її здійснити, у другому – дійшов протилежних висновків. Фактично суд поставив під сумнів принцип *res judicata*, оскільки досліджував питання, які раніше уже були встановлені [50, §§ 71–77].

Висновки. Виходячи з вищенаведеного, можна зазначити, що принцип *res judicata* є важливим із точки зору забезпечення юридичної визначеності і забезпечення ефективного і справедливого здійснення правосуддя. До складових частин принципу *res judicata* можна віднести такі: а) наявність істотних підстав для перегляду судового рішення, яке набрало законної сили; б) наявність обмеженого кола підстав для перегляду судових рішень за ініціативою посадових осіб держави, які не були учасниками справи; в) дотримання порядку оскарження судових рішень; г) заборона безпідставного поновлення строків апеляційного оскарження; д) заборона оскарження судових рішень із метою нового розгляду справи (замасковане оскарження); е) заборона подачі тотожних позовів; є) дотримання правил преюдиції.

Список використаних джерел:

1. *Brumărescu v. Romania*, no. 28342/95, 28 October 1999. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>.
2. *Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2) [GC]*, no. 19867/12, ECHR 2017. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175646>.
3. *Nikitin v. Russia*, no. 50178/99, ECHR 2004-VIII. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61928>.
4. *Tregubenko v. Ukraine*, no. 61333/00, 02 November 2004. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67248>.
5. *Driza v. Albania*, no. 33771/02, 13 November 2007. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83245>.
6. *Miroshnik v. Ukraine*, no. 75804/01, 27 November 2008. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-89862>.
7. *Ryabykh v. Russia*, no. 52854/99, 24 July 2003. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>.
8. *Svetlana Naumenko v. Ukraine*, no. 41984/98, 09 November 2004. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67357>.
9. *Sovtransavto holding v. Ukraine*, no. 48553/99, 25 July 2002. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-60634>.
10. *Protsenko v. Russia*, no. 13151/04, 31 July 2008. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87892>.
11. *Korobeynikov v. Russia*, no. 6131/07, 25 July 2017. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175663>.
12. *Tarnopolskaya and others v. Russia*, no. 11093/07, 09 July 2009. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93496>.
13. *Shchurov v. Russia*, no. 40713/04, 29 March 2011. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104139>.
14. *Kot v. Russia*, no. 20887/03, 18 January 2007. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79134>.
15. *Tolstobrov v. Russia*, no. 11612/05, 4 March 2010. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97561>.
16. *Sutyazhnik v. Russia*, no. 8269/02, 23 July 2009. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93775>.
17. *Eydelman and other «Emigrant Pensioners» Cases v. Russia*, no. 7319/05, 04 November 2009. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101594>.
18. *Dovguchits v. Russia*, no. 2999/03, 07 June 2006. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80929>.
19. *Kirilenko v. Russia*, no. 38597/07, 05 April 2011. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104290>.
20. *Kazakevich and other «Army Pensioners» Cases v. Russia*, no. 14290/03, 14 January 2010. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96682>.
21. *Lungoci v. Romania*, no. 62710/00, 26 January 2006. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72174>.
22. *Mitrea v. Romania*, no. 26105/03, 29 July 2008. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87962>.
23. *Esertas v. Lithuania*, no. 50208/06, 31 May 2012. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111215>.
24. *Rosca v. Moldova*, no. 6267/02, 22 March 2005. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68580>.
25. *Bîrlă v. Romania*, no. 18611/04, 27 May 2010. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98932>.

26. *Oferta Plus SRL v. Moldova*, no. 14385/04, 19 December 2006. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78585>
27. *S.C. Textinc S.A. v. Romania*, no. 52018/10, 06 February 2018. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180548>.
28. *Kulkov and Others v. Russia*, no. 25114/03, 08 January 2009. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90454>.
29. *Davletkhanov and other «Chernobyl Pensioners» Cases v. Russia*, no. 7182/03, 23 September 2010. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100470>.
30. *Gridan and others v. Romania*, no. 28237/03, 04 June 2013. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120706>.
31. *Bodiu v. The Republic of Moldova*, no. 7516/10, 18 June 2019. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193874>
32. *Ustimenko v. Ukraine*, no. 32053/13, 29 October 2015. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158143>.
33. *Osovskaya and others v. Ukraine*, no. 2075/13, 28 June 2018. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183950>.
34. *Kožemiakina v. Lithuania*, no. 231/15, 02 October 2018. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186438>
35. *Bezrukovy v. Russia*, no. 34616/02, 10 May 2012. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110806>.
36. *Brletic v. Croatia*, no. 42009/10, 16 January 2014. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140018>.
37. *Nelyubin v. Russia*, no. 14502/04, 2 November 2006. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-77827>.
38. *Smarygin v. Russia*, no. 73203/01, 1 December 2005. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71441>.
39. *Volkova v. Russia*, no. 48758/99, 5 April 2005. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68721>.
40. *Roseltrans v. Russia*, no. 60974/00, 21 July 2005. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69788>.
41. *Luchkina v. Russia*, no. 3548/04, 10 April 2008. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85788>.
42. *Radchikov v. Russia*, no. 65582/01, 24 May 2007. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80627>.
43. *Borshchevskiy v. Russia*, no. 14853/03, 21 September 2006. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76964>.
44. *Pravednaya v. Russia*, no. 69529/01, 18 November 2004. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67506>.
45. *Trukh v. Ukraine*, no. 50966/99, 14 October 2003. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23085>.
46. *Poltorachenko v. Ukraine*, no. 77317/01, 18 January 2005. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-67988>.
47. *Khrystov v. Ukraine*, no. 24465/04, 19 February 2009. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91376>.
48. *Ponomaryov v. Ukraine*, no. 3236/03, 03 April 2008. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85683>.
49. *Diya 97 v. Ukraine*, no. 19164/04, 21 October 2010. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101189>.
50. *Kehaya and others v. Bulgaria*, no. 47797/99 and 68698/01, 12 January 2006. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-72559>.
51. *Zheltyakov v. Ukraine*, no. 4994/04, 09 June 2011. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-10490322>.

52. *Industrial Financial Consortium Investment Metallurgical Union v. Ukraine*, no. 10640/05, 26 June 2018. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184068>.

53. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17.10.2018 р. у справі № 753/22010/14-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78977587>.

54. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 24.05.2018 р. у справі № 922/2391/16. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74459368>.

55. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18.04.2018 р. у справі № 753/11000/14-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73500675>.

